

ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Гануляк Е.М.

ІНТЕРЕС ЯК РУШІЙНА СИЛА ДИСПОЗИТИВНОГО МЕТОДУ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

УДК343.9

Категорія «інтерес» ставала предметом досліджень багатьох науковців, зокрема таких, як: С. Братусь, А. Венедиктов, П. Рабінович, М. Самбор, С. Стеценко, І. Тітко, Г. Усатий, П. Фріс, В. Щавінський та ін. У цілому в контексті даного дослідження «інтерес» слід розглядати в трьох значеннях: як об'єкт кримінально-правової охорони, як публічний інтерес (або, як його називає П. Фріс, інтерес кримінально-правової політики [12]) та як приватний інтерес.

Давньоримський юрист Доміцій Ульпіан вперше застосував категорію «інтерес» для розмежування публічного та приватного права. На його думку, публічне право – це те, що належить до інтересів Римської держави, а приватне право впливає з користі окремих осіб, причому така користь існує і в публічних, і в приватних правовідносинах [2, с. 67-68].

Провівши узагальнення існуючих позицій, Е.Л. Сидоренко виділяє кілька підходів до розмежування приватних і публічних інтересів:

– теорія охоронюваних інтересів концентрує увагу на приналежності права: публічний інтерес відображає становище держави, а приватний – статус окремих осіб;

– телеологічна школа розрізняє приватні та публічні інтереси за їх цілями. У публічному інтересі ціле є метою, а окрема людина займає другорядне становище. Навпаки, в приватному праві окрема людина є метою, а ціле (державна) – засобом;

– природна теорія як критерій класифікації приватних і публічних інтересів визначає становище суб'єкта. Публічними вва-

жаються ті права, які не можуть існувати поза організованого єдності, а приватними – які передбачають лише просто співіснування людей [9].

Аналізуючи питання про баланс інтересів, Ю.Р. Мірошніченко вважає, що не можна обмежуватися виключно балансом публічних та приватних інтересів. Питання є набагато ширшим і включає в себе також баланс інтересів приватних осіб, баланс прав та обов'язків суб'єктів конкретних правовідносин, баланс інтересів і конституційних свобод громадян [4, с. 22].

Як зазначає Г.О. Усатий, прикладом застосування поняття «інтерес» у широкому сенсі є Конституція України, ст. 18, 32, 34-36, 39, 41, 44, 79, 89, 104, 121, 127, 140 якої наголошують на національних інтересах, інтересах національної безпеки, економічного добробуту, територіальної цілісності, громадського порядку, здоров'я і моральності населення, політичних, економічних, соціальних, культурних інтересах, інтересах суспільства, інтересах усіх співвітчизників, інтересах громадянина, інтересах держави, спільних інтересах територіальних громад сіл, селищ та міст тощо. Вказуючи на наявність таких інтересів, Конституція України підкреслює необхідність їх забезпечення (ст. 18), задоволення (ст. 36) чи захисту (ст. 44, 127). Зміст інтересів у широкому розумінні Конституція України не розкриває [10, с. 236-241].

Конституційний Суд України, виходячи зі змісту конституційного подання, роз'яснив поняття «інтерес» у вузькому розумінні цього слова, оскільки у клопотанні народних депутатів України йдеться саме про такий різновид інтересу у словосполученні «охоронюваний законом інтерес», тобто інтерес, який, на відміну від інтересу в широкому розумінні, «перебуває виключно у логіко-смісловому зв'язку із суб'єктивними правами, але прямо ними не опосередковується, тобто виходить за межі останніх» [7].

Як зазначає П.Л. Фріс, шкода, яка спричиняється злочином, так чи інакше спрямована на один з елементів системи суспільного відношення. Вектор злочину завжди спрямований на один з елементів суспільного відношення – або на його предмет (об'єкт), або на учасника (суб'єкта), або на соціальний зв'язок. При цьому куди б не був він націлений, шкода спричиняється суспіль-

ному відношенню в цілому. Не може існувати такого положення, коли шкоду спричинено, наприклад, предмету, а все суспільне відношення залишилось неушкодженим. Тому не може бути підтримана позиція тих авторів, які вказують, що об'єктом злочину можуть виступати елементи структури суспільних відносин, а не суспільні відносини в цілому [13, с. 119].

Також П.С. Матишевським висловлено ще одну точку зору, згідно з якою об'єктом злочину, крім суспільних відносин, виступають й особисті блага людини (життя, здоров'я, фізична недоторканість, честь, гідність) [3, с. 71]. Слід зазначити, що ця точка зору заслуговує на повну підтримку, оскільки вказані блага – це природні цінності, існування яких не залежить від суспільства і держави, а може ними лише охоронятись [13].

Одночасно як об'єкт злочину слід виділити й інтереси окремої людини, які трансформовані в загальнолюдські інтереси і стали загальнолюдськими цінностями. Такими цінностями й інтересами є мир, екологічна безпека, захищеність від актів терору та ін. Виходячи з цього, об'єктом злочину П.Л. Фріс визначає суспільні відносини, блага та інтереси, які прийняті під кримінально-правову охорону і яким внаслідок вчинення злочину спричиняється або може бути спричинена шкода [13, с. 119].

Досліджуючи інтерес як об'єкт кримінально-правового конфлікту, Г.О. Усатий зазначає, що у тексті кримінального закону спектр використання терміна «інтерес» є доволі широким: від інтересів України чи іноземних держав до охоронюваних законом інтересів окремих громадян [10, с. 236-241]. При цьому законодавець використовує термін «інтерес» у різних сенсах та значеннях, які вчений умовно розподіляє на окремі групи:

1) законні інтереси (також зустрічається узагальнююча категорія – правоохоронювані інтереси): 1) інтереси фізичної особи (інтереси особи, яка захищається, або іншої особи; інтереси особи; законні інтереси осіб; інтереси того, хто займається господарською діяльністю; охоронювані законом інтереси окремих громадян; особисті інтереси; інтереси громадянина); 2) інтереси юридичної особи (інтереси того, хто займається господарською діяльністю; інтереси окремих юридичних осіб; інтереси власни-

ка; інтереси юридичної особи приватного права, інтереси юридичних осіб); 3) інтереси держави (інтереси України; інтереси держави; державні інтереси; інтереси власника; інтереси служби; заінтересована іноземна держава); 4) інтереси суспільства (суспільні інтереси; громадські інтереси);

II) незаконні (протиправні) інтереси (особиста заінтересованість або інтереси третіх осіб; інтереси того, хто погрожує; інтереси того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, інтереси третьої особи; інші особисті інтереси; інтереси того, хто пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду, інтереси третьої особи) [10, с. 236-241].

Таким чином, можна дійти висновку, що інтереси окремої людини (фізичної особи), юридичних осіб, держави і суспільства входять в об'єкт кримінально-правової охорони, будучи тим самим структурою відповідних складів злочинів.

Досліджуючи інтереси кримінально-правової політики, П.Л. Фріс вказує, що філософська категорія інтересу у внутрішньополітичній діяльності тієї чи іншої соціальної групи, класу, прошарку суспільства, які перебувають при владі, проявляється, у своїй більшості, у вигляді тих чи інших нормативних актів (найчастіше законів) та вказівок щодо його застосування. Звичайно, що для кримінального права, яке у цивілізованій країні будується виключно на базі закону, саме кримінальний закон є фактичним показником відповідного інтересу [12, с. 52-59].

У своїх дослідженнях П.Л. Фріс переконливо довів, що кримінально-правова політика являє собою елемент (складову) загальної політики держави у сфері боротьби із злочинністю, яка, у свою чергу є елементом правової політики держави в цілому [14]. Виходячи з цього, вказує він, виникає можливість аналізу та диференціації інтересів, які проявляються в політичній сфері з метою визначення місця кримінально-політичних інтересів (по вертикалі) [11].

Звичайно, існують загальнополітичні інтереси, які становлять сукупність економічних, правових, ідеологічних тощо цілей, які намагається досягнути той, хто визначає напрямки політичної діяльності. В цій структурі правовий інтерес займає одне з про-

відних місць, оскільки за його допомогою формулюються правові приписи, що стають механізмом, за допомогою якого досягається поставлена мета (реалізується інтерес). Звичайно, що така схема діє виключно в умовах правової держави, держави, де у життя реалізується принцип верховенства права. На жаль, нещодавній історії України добре відомі відступи від цього основоположного принципу, коли верховенство права підмінялось верховенством партії, її номенклатурної верхівки.

Інтерес у правовій політиці за своєю структурою теж не є однорідним. Він включає у себе різноманітні інтереси, які пов'язані із досягненням цілей в окремих сферах, які регулюються різними галузями системи національного права. Це дає підстави ставити питання про існування інтересів у сферах державно-правової політики, цивільно-правової політики, адміністративно-правової політики та ін., які являють собою галузі правової політики, що відповідають системі галузей права.

Як вказує В.Р. Щавінський, у держави також є свої інтереси, які нерідко кореспондують з інтересами окремо взятої людини, суспільства, а іноді мають протилежний характер щодо інтересів людини чи частини суспільства. Такого роду ситуація може мати місце в разі зміни політичного курсу держави в результаті проведення виборів, прийняття того чи іншого рішення урядом чи центральним органом виконавчої влади, яке мало значний суспільний резонанс тощо [15, с. 133-137].

Особливе місце займає загальна політика у сфері боротьби зі злочинністю, яка являє собою симбіоз кількох галузей правової політики, що об'єднані одним спільним інтересом – зниженням рівня злочинності у суспільстві.

Об'єднання самостійних галузей правової політики в єдиний вид здійснюється на базі спільності основного інтересу, який визначає політику кожної із галузей, що входять у цю сферу – боротьба із злочинністю. Як вторинний інтерес боротьба із злочинністю визначає відповідним чином політику і ряду інших галузей – адміністративно-правової, фінансово-правової та ін. Однак за загальними правилами системності в основі об'єднання можуть знаходитись лише основні спільні характеристики, а не вторинні.

Як зазначалося, для політики у сфері боротьби із злочинністю таким є основний інтерес боротьби із злочинністю.

Виходячи з цього, вказує П.Л. Фріс, саме інтерес є тим фундаментом, на підставі якого здійснюється виділення та внутрішня структуризація політики у сфері боротьби зі злочинністю [12, с.52-59].

Категорія інтересу відіграє важливу роль і на рівні внутрішньої диференціації елементів (складових) сфери боротьби із злочинністю. Однак на цьому рівні на перший план виступають вторинні інтереси, які визначають видову відокремленість кожного елементу.

Тут, у першу чергу, слід розглянути інтереси взаємодії кримінально-правової політики з іншими елементами (складовими) політики у сфері боротьби із злочинністю (горизонтальний рівень). Крім кримінально-правової, у політику у сфері боротьби із злочинністю, на підставі висловленого вище міркування про основу об'єднання, включаються кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна (профілактична) політики. Для складної структури, якою є політика у сфері боротьби із злочинністю, на перший план виступають інтереси взаємодії, внутрішньої збалансованості системи, взаємопідтримки елементів. Звичайно, що кримінально-правова політика є системоутворюючим елементом в цій системі. Саме вона визначає основні об'єкти з якими здійснюється боротьба. Для політики у сфері боротьби із злочинністю інтерес боротьби із злочинністю виступає у ролі генерального інтересу. Структура інтересів інших елементів, поруч з генеральним, включає й інші, які визначаються єдністю системи [12, с. 52-59].

Так, до інтересів кримінально-процесуальної політики, яка забезпечує реалізацію кримінально-правової політики через застосування матеріального кримінального права, належать інтереси, пов'язані із застосуванням інституту кримінальної відповідальності (її повнота, швидкість застосування, законність, об'єктивність та т. ін.), оптимізація кримінально-процесуальної діяльності тощо.

Кримінально-виконавча політика включає в систему своїх основних інтересів реалізацію кримінальної відповідальності, поєднану з інтересом індивідуальної профілактики злочинності через ресоціалізацію осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності.

Система основних інтересів кримінологічної (профілактичної) політики включає інтереси загальної та спеціальної превенції.

Однак визначальними для системи в цілому залишаються інтереси, які формують кримінально-правову політику. Система цих інтересів є достатньо складною і багатоплановою. Виходячи з того, що кримінально-правова політика знаходить свою матеріалізацію в нормах кримінального права, подальший аналіз проблеми інтересу у кримінально-правовій політиці необхідно здійснювати шляхом аналізу відповідних інститутів кримінального права.

Як вказує В.Р. Щавінський, «у процесі правотворчої діяльності компетентних державних органів важливим видається попередній теоретичний ... аналіз правових інтересів суб'єктів майбутніх потенційних правових відносин, що уможливить конструювання такого нормативно-правового акта, норми якого будуть максимально наближені до потреб указаних суб'єктів, як наслідок, такі нормативно-правові акти будуть життєздатними» [15, с. 133-137].

На перший план тут виступає інтерес у боротьбі з найбільш небезпечними (з точки зору законодавця) видами антисуспільної поведінки (проблеми криміналізації та декриміналізації). Основу, яка визначає глобальні інтереси в цьому питанні, визначено у ст. 1 КК України, яка формулює основні завдання Кримінального кодексу України. Фактично ж сформульовані в цій нормі задачі є завданнями кримінально-правової політики Української держави (до речі, відсутність у КК України 2001 р. чіткого формулювання завдань кримінально-правової політики не може бути визнана відповідною сучасним вимогам).

З точки зору кримінально-правової політики найважливішим є інтерес досягнення раціонального балансу між дозволеним та забороненим (глобальний інтерес). Повертаючись до історії,

легко згадати часи невинуватеного розширення кримінальної репресії, які визначались інтересами тоталітарної держави і не відповідали об'єктивним інтересам суспільного розвитку, загальнолюдським інтересам. Це фактично зумовлювало політику кримінально-правового терору [14, с. 218], адже всі репресії фактично були відповідним чином “оформлені” як кримінально-правові заборони. Звичайно, що динамічність соціальних процесів потребує постійного аналізу об'єктів кримінально-правової охорони вирішення питань криміналізації та декриміналізації. При цьому існує небезпека нестабільності законодавства навіть при збереженні єдності підходів до кримінально-правової політики.

Поруч з глобальним у кримінально-правовій політиці існує система спеціальних (приватних) інтересів [12, с. 52-59], які визначають основні напрями подальшого розвитку кримінального законодавства. Ця група інтересів може бути диференційована на дві групи: дефінітивні інтереси – пов'язані з нормативною фіксацією інститутів термінів та понять, які визначають загальні підходи, межі кримінально-правової політики та особливі інтереси – пов'язані з визначенням підстав, меж кримінальної відповідальності за посягання на конкретні об'єкти.

Як вважає Н.В. Нетеса, в будь-якому суспільстві залежно від рівня його соціально-економічного та історичного розвитку, традицій, які існують у ньому, національних особливостей, культурних, релігійних та моральних цінностей устанавлюються пріоритети в захисті суспільних або приватних інтересів [5, с. 123-137].

Найбільш ваговою рухомою силою диспозитивного методу реалізації кримінально-правової політики, безумовно, залишається приватний інтерес, інтерес, що прив'язаний до конкретного суб'єкта кримінально-правової політики.

Очікувалося, що проголошення пріоритету прав і свобод особистості ідейним принципом правової політики призведе до якісних змін у системі кримінально-правової охорони приватного інтересу. Але фактично це обмежалося безсистемними ліберальними поступками законодавства на тлі розширення кримінально-правових заборон. Як і раніше, потерпілий як носій порушених прав обмежений в своїх правах у матеріальному кримінальному

праві, а відновлення його прав підмінюється процедурою державного реагування на вчинення злочину.

Як цілком слушно зазначає Н.В. Нетеса, незважаючи на те, що кримінальне право традиційно вважається публічною галуззю права, яка покликана охороняти перш за все суспільні інтереси, слід визнати, що однією з тенденцій розвитку сучасної доктрини кримінального права є розширення в ньому приватноправових засад. У зв'язку з цим ще одним аспектом, що заслуговує на увагу в контексті дослідження питання про забезпечення кримінально-правовими засобами балансу соціальних інтересів, є виявлення межі між сферами суспільного та приватного інтересу [5, с. 123-137].

Як вказує І.В. Венедіктова, «за своєю сутністю охоронюваний законом інтерес є домаганням (претензією), яке означає скерування особи на досягнення певного блага або статусу, а за правовою природою – дозволом, оскільки особа вільна у своїх діях за принципом *in favorem* – дозволено все, що не заборонено законом» [1, с. 68].

У свою чергу, П.М. Рабінович, який є прихильником теорії потребового праворозуміння, пише, що «концептуальний потребовий підхід був і залишається неперевершеним, незамінним, можна сказати, єдино можливим дослідницьким інструментом виявлення сутності будь-яких соціальних явищ, зокрема основоположних («природних») прав і обов'язків людини, держави та кожного з елементів її правової системи та її механізму юридичного регулювання (законодавства, законності, офіційної правової ідеології, юридичних відносин тощо)» [6, с. 25-31].

Досліджуючи інтерес у праві, М. Самбор зазначає, що це «усвідомлена спрямованість суб'єкта, зумовлена його внутрішнім переконанням в оволодінні певним благом матеріального чи нематеріального характеру, що являє собою задоволення потреби, здійснення та реалізація якого відбувається в межах загальноприйнятих правил поведінки, визначених у нормах права, що відповідає відсутності прямої заборони в досягненні такого блага й бажаним для нього способом, а також спирається на забезпечення

компетентними органами в разі наявності перешкоди на шляху можливості його задоволення» [8, с. 12].

Уточнюючи позицію М. Самбора, Р.В. Щавінський дає власне визначення правового інтересу, під яким розуміє наявну у фізичної чи юридичної особи внутрішню сформовану передумову задля можливої реалізації нею своїх прав і свобод, в основі якої лежить потреба в удосконаленні (покращенні) свого правового статусу чи отриманні матеріальних або нематеріальних благ [15, с. 133-137].

Диспозитивний метод кримінально-правового регулювання генетично пов'язаний з приватним інтересом, але це не дає підстав його спрощеної оцінки. Вочевидь, слід виходити з того, що в рамках диспозитивного методу регулюється не приватний інтерес, а правовідносини, що забезпечують його правовий захист.

Реалізацію приватного інтересу в праві можна представити у вигляді послідовного ланцюга розвитку відносин: односторонніх відносин інтересу – регулятивних правовідносин, спрямованих на реалізацію відносин інтересу – кримінальних правовідносин, що забезпечують охорону регулятивних відносин.

Таким чином, інтерес представляє виражене в об'єктивній дійсності одностороннє ставлення суб'єкта до певного блага (стану, предмета та ін.). Передбачається, що у відносинах інтересу особа заявляє про наявність у неї певної потреби та вживає заходи для її задоволення, що ще раз свідчить про рухоми роль приватного інтересу в реалізації диспозитивного методу кримінально-правової політики.

1. Венедіктова І.В. *Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03 / Міністерство освіти і науки України; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2013.ки. 2015. № 1 (II). С. 152-158.*
2. *Історія вчень про державу і право: підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Х.: Право, 2009. 256 с.*
3. Матишевський П.С. *Кримінальне право України. Загальна частина. К., 2000. 415 с.*rada.gov.ua/laws/show/995_043.
4. Мірошниченко Ю. *Баланс інтересів як принцип консенсуальної демократії: до постановки проблеми. Віче. 2014. № 3. С. 22-25.* *право. 2014. 616 с.*

5. Нетеса Н.В. *Суспільні та приватні інтереси в кримінальному праві: до питання пошуку балансу. Проблеми боротьби зі злочинністю.* 2017. № 33. С. 123-137.к. Вид. 9-е, зі змін. Л.: Край, 2007. 188 с.
6. Рабінович П. *Пріоритетна функція загальнотеоретичного праводержавознавства.* Право України. 2010. № 1. С. 25-31. 138.
7. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес).* *Справа № 1-10/2004 від 1 грудня 2004 року. Урядовий кур'єр.* 15.12.2004. № 239.
8. Самбор М.А. *Інтерес в праві: загальнотеоретичні аспекти розуміння та реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київ. нац. ун-т внутр. справ.* К., 2010. 20 с.. 89-97.
9. Сидоренко Э.Л. *Диспозитивный режим уголовно-правового регулирования: монография.* М.: Юрлитинформ, 2013. 496 с. 2002. 139 с.
10. Усатий Г.О. *Інтерес як об'єкт кримінально-правового конфлікту.* *Часопис Київського університету права.* 2014. № 3. С.236-241.
11. Фріс П.Л. *Вибрані праці.* Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 652 с.
12. Фріс П.Л. *Інтереси кримінально-правової політики.* *Наше право.* 2005. № 1. С.52-59.
13. Фріс П.Л. *Кримінальне право України. Загальна частина. 3-є вид.* Одеса: Фенікс, 2018. 394 с.
14. Фріс П.Л. *Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми монографія.* К.: Атіка. 2005. 592 с.
15. Щавінський Р.В. *Поняття правового інтересу та його теоретична й адміністративно-правова сутність. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2016. № 3. С.133-137.

Гануляк Е.М. Інтерес як рушійна сила диспозитивного методу реалізації кримінально-правової політики

Стаття присвячена диспозитивному методу кримінально-правового регулювання, який генетично пов'язаний з приватним інтересом. Автор виходить з того, що в рамках диспозитивного методу регулюється не приватний інтерес, а правовідносини, що забезпечують його правовий захист.

Реалізацію приватного інтересу в праві можна представити у вигляді послідовного ланцюга розвитку відносин: односторонніх відносин інтересу – регулятивних правовідносин, спрямованих на реалізацію відносин інтересу – кримінальних правовідносин, що забезпечують охорону регулятивних відносин.

Автор приходить до висновку, що інтерес представляє виражене в об'єктивній дійсності одностороннє ставлення суб'єкта до певного блага (стану, предмета та ін.). Передбачається, що у відносинах інтересу особа заявляє про наявність у неї певної потреби та живає заходи для її задоволення, що ще раз свідчить про рухому роль приватного інтересу в реалізації диспозитивного методу кримінально-правової політики.

Ключові слова: кримінально-правова політика, методи кримінально-правової політики, диспозитивний метод, інтерес.

Ganulyak E.M. Interest as the driving force of the dispositive method of criminal law implementation

The article is devoted to the dispositive method of criminal law regulation, which is genetically related to private interests. The author proceeds from the fact that within the limits of the discretionary method, not private interests are regulated, but the legal relations that provide for its legal protection.

Realization of private interest in the law can be represented in the form of a consistent chain of development of relations: unilateral relations of interest - regulatory legal relations, aimed at the realization of relations of interest - criminal legal relationships that provide protection of regulatory relations.

The author comes to the conclusion that interest is represented in the objective reality expressed in the unilateral relation of the subject to a certain good (state, subject, etc.). It is assumed that in the relations of interest the person declares that she has certain needs and takes measures for her satisfaction, which again indicates the moving role of private interest in implementing the dispositive method of criminal law policy.

Keywords: criminal-law policy, methods of criminal-law policy, dispositive method, interest.

Медицький І. Б.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД ЗАРУБІЖНОГО ПІЗНАННЯ НАСЛІДКІВ/ ЦІНИ ЗЛОЧИННОСТІ

УДК 343.9

Постановка проблеми. Оцінюючи спрямованість сучасних кримінологічних досліджень в Україні, доводиться й надалі констатувати недостатній науковий інтерес до окремих проблем фундаментального характеру. Не зважаючи на те, що наслідки злочинності визначають усю систему боротьби із нею, вони практично ніколи системно не вивчались та не вивчаються. У контексті кримінологічного пізнання корисливої насильницької